

Bocsi Zsófia

CSÓKAKŐ VÁR AZ ÍROTT FORRÁSOK TÜKRÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ANJOU KORRA¹

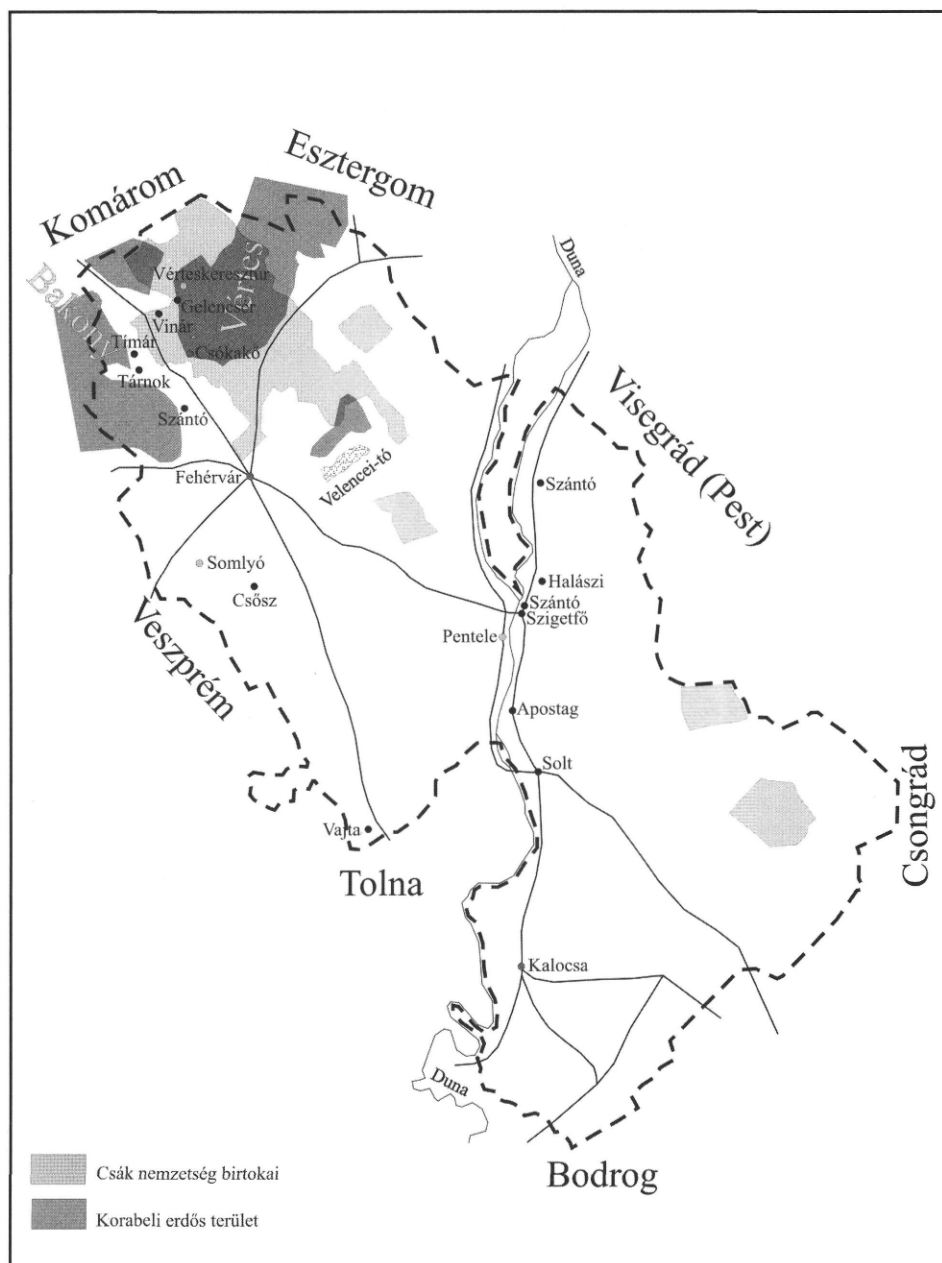
Egy középkori vár történetéről a régészet és a műemlékvédelem számára oly fontos építési alapozacon és falakon kívül az írott források, azaz oklevelek, levelek, számadások, váralaprajzok, összeírások, krónikák mesélnek a legtöbbet. Jelen tanulmány célja a Csókakőre vonatkozó írott forrástípusok bemutatása,² és a vár egy kiragadott korszakán keresztül az írott források által elérhető eredmények szemléltetése.

Csókakő vára Fejér megyében, a Vértes hegység délnyugati lábánál, Mórtól 6 km-re keletre-délkeletre fekszik. Maga a vár a falutól északra emelkedő 479 méter magas Csóka-hegy sziklás délkeleti oldalán áll. Távolabbról szemlélődve a vár a középkori Fejér megye északnyugati részén fekszik, ahol a Vértes és a Bakony erdős hegyei adják a megye természetes határát. A nehezen megközelíthető, viszonylag kis alapterületű vár (2000 m²) természetes védelmét adó, három oldalról leszakadó plató nyugat felől közelíthető meg, itt a hegyoldalba vésett sziklaárokkel védték a várat. Csókakő vár stratégiai jelentőségét a középkorban korábban Fehérvár királyi székhely szomszédsága, majd a későbbiekben az új királyi központhoz, Budához való közelsége adta meg. Másfelől a vár fontosságát az alatta elhaladó, illetve a hozzá tartozó uradalmon átmenő „Fehérvárra menő hadi út” emelte, amely többek között azonos volt a Nyugat-Európából Bizáncon át Jeruzsálembe vezető zarándokúttal is. (1. kép)

A Csókakő váráról fennmaradt írott források hat nagyobb csoportra oszthatók.³ Az 1. csoportba az adománylevelek, adománykérők, iktatást elrendelő, iktató-jelentő iratok tartoznak. Ebbe a csoportba tartozik a legtöbb oklevél, itt azonban fontos kiemelni, hogy Csókakő neve sokszor csak az adományos titulájában szerepel, azaz ide sorolható az összes olyan birtokadományozó oklevél is, amelyet az éppen aktuális csókakői várnagy részére állítottak ki. Ennél fogva az Anjou-korban ez a forrástípus a legjellemzőbb.

Az adománylevelek és iktató oklevelek legfőbb információértéke abban rejlik, hogy nyomon követhető rajtuk keresztül, mikor mely birtokok tartoztak az uradalomhoz, azok milyen jellegűek — azaz faluról, *predium*ról, halastóról vagy vámhelyről van-e szó, malom tartozik-e hozzá stb. —, illetve a birtokokból milyen ütemben és mikor állandósul az uradalom, azon belül milyen a munkamegosztás. Csókakő esetében például 1430-ban még csak 16 falut és egy birtokrészt sorolnak fel,⁴ 1453-ban 13 birtokot, 2 birtokrészt, 3 *predium*ot és 6 vámhelyet,⁵ 1459-ben 15 birtokot, 1 birtokrészt, 8 *predium*ot, 4 vámhelyet, 3 halastavat és egy házat (Kankuta *predium*on!),⁶ 1461-ben pedig ugyanazokat, mint 1453-ban, csak egy birtokkal kevesebbet.⁷

A második csoportba a pereskedő levelek, perbehívó, perhalasztó, figyelmeztető, tiltakozó-eltiltó, ítéletlevelek tartoznak, amelyeknek a száma — ismerve a középkori mentalitást és a birtokszerzés eme egyszerű módját — igen tekintélyes Csókakő esetében (is), és a vár történetére vonatkozóan a legkérdésesebb időszakra, az

1. kép

Fejér megye a késő Árpád-korban (Györffy II. 328-329. nyomán)
(A térképet Szilágyi Krisztián Antal készítette.)

ún. zavaros időkre — azaz a Habsburg Albert halála és V. László trónra lépése közötti időszakra — irányítják a figyelmet. Úgy tűnik ugyanis, hogy az interregnum polgárháborús viszonyait kihasználva a Rozgonyi családnak a már a 14. században kialakuló mindhárom ága benyújtja igényét Csókakő várára és uradalmára, és természetesen más birtokokra is. A család különböző ágainak pártállásáról Erzsébet királyné és Ulászló hatalmi harcai idején terjedelem hiányában nem írok részletesebben, annál inkább sem, mert ezt az izgalmas kérdést Pálosfalvi Tamás már feldolgozta.⁸ Azt azonban ki kell emelnem, hogy az írott források jelentősége itt abban rejlik, hogy egy-egy vár vagy több vár történetén át a családtörténetbe látunk bele, és vissza, a családtörténet ismerete nélkül a vértesi és a felvidéki Rozgonyi várak birtoklástörténete nem ismerhető meg. Ez a gondolat vezet ahhoz a módszertani jellegű megállapításhoz is, hogy a kutatás céljától függően, hogy úgymond milyen szemüvegen át nézünk egy konkrét várat (Csókakő), egy régió történetét (Vértess),⁹ vagy egy adott időszakot (polgárháború),¹⁰ eltérő eredményeket kapunk. Érvényes ez annál inkább itt a Vértessben, ahol egy egész régiót bír ugyanaz a család, illetve ahol egy családon belül váltakoznak a birtokosok. A család történetének ez a modern, tudományos igényű feldolgozása azonban eddig még nem történt meg, ezért az eredményeink egyelőre még sajnos fogyatékosak.

Visszatérve a zavaros időkre, 1443 nyarán kezdődött az a huza-vona a vértesi várak és a Pest megyei birtokok felett Rozgonyi István temesi ispán fia, ifjabb János és Rozgonyi János tárnokmester fia idősebb János és testvérei, Rénold, Osvát és Lőrinc között,¹¹ ami egészen ifjabb János 1459-ben bekövetkezett haláláig tartott. Ugyanakkor pont erre, a család életében kulcsfontosságú időszakra vonatkozóan a források meglehetősen hiányosak, mert pont ezek semmisültek meg: megsemmisítették őket, vagy esetleg soha nem is léteztek.

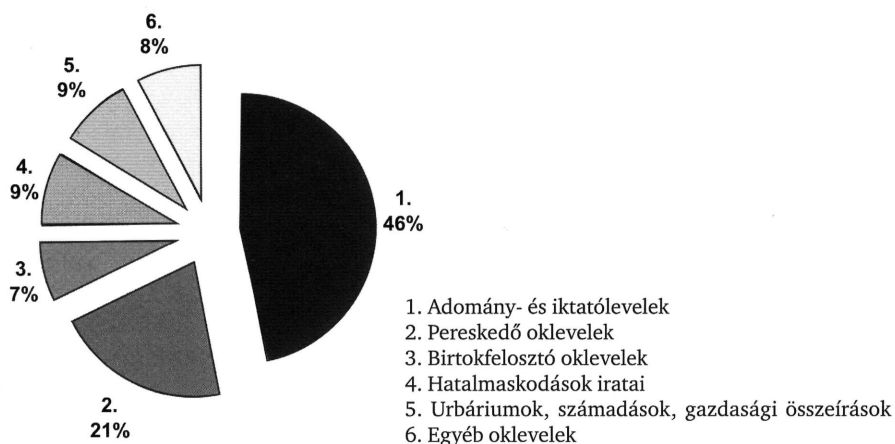
Ebben az időszakban nemcsak a Rozgonyi család két ágának képviselőit találjuk a várban, hanem a szemmel láthatóan a János-fiakat támogató, az egész Dunántúlt hatalma alatt tartó Újlaki Miklóst is, aki egyébiránt Rozgonyi Margit újdonsült férje.¹² Az 1445-ben a várat bitorló dunántúli nagyúr szándéka jól látható: hatalmának megszilárdítása érdekében létfontosságú volt számára, hogy összekösse Veszprém megyei, Székesfehérvár környéki és délvidéki birtokait, ezzel mintegy védelmi vonalat is létesítve egyben a Vértess erősítésére.¹³

A források harmadik csoportját a birtokokkal kapcsolatos birtokátengedő, zálogkifizető, illetve birtokfelosztó oklevelek alkotják, Csókakő esetében ez utóbbi két egymást követő évre, 1446-ra¹⁴ és 1447-re¹⁵ korlátozódik, amikor kettő is születik a család három ága között. Az egyik fél mindkét esetben a Csókakőben székelő ifj. János volt, míg egyszer a család ősi és felvidéki birtokait bíró septei-varannói ág, azaz Simon országbíró leszármazottai, máskor a János-fiak a másik fél/felek. A birtokfelosztás minden alkalommal az egyes ágak által bírt, az azóta szerzett és a jövőben megszerzendő birtokokra terjedt ki, kijelölve, hogy kinek hol lesz a székhelye. Néha ezek az oklevelek ifj. János bevallása szerint kényszer hatására születtek, Csókakő még ezekben az esetekben is mindig ifj. János székhelyéül jutott.

A negyedik csoportba a hatalmaskodásokról szóló tudósítások tartoznak, amiket rendszerint a csókakői várnagyok felbujtására az uradalmon élő jobbágyok kö-

vettek el más, főleg egyházi birtokok jobbágysai ellen. Ezekből a vizsgálatot elrendelő oklevelekből a várnagyokra, alvárnagyokra, a jobbágysok neveire és az okozott károk értékére, illetve a sértett jobbágysok életszínvonalára lehet adatokat nyerni. Érdekes, hogy ezek a hatalmaskodások időben is egy meghatározott periódusra jellemzőek, amikor szinte semmilyen más jellegű forrás nem tudósít a várról, ez pedig id. János özvegye, Dorottya asszony és unokaöccse, (ifj.) Osvát ideje, azaz az 1470–1480-as évek. (2. kép)

Áll ez az időbeli megoszlás a források ötödik nagy csoportját alkotó urbáriumokra, számadásokra és gazdasági összeírásokra, amelyek főleg a XVI. század elejétől jelennek meg, és hasonlóképpen a hatalmaskodásokhoz, szinte kizárólagos forrásai ennek az időszaknak.¹⁶ Az ezekből származó adatok is az adók mértékét és a jobbágysok gazdasági erejét mutatják, másfelől információkat tartalmaznak az uradalmi tisztikarról, a majorsági állatállomány összetételéről, az uradalmi malmok bevételeiről és kiadásairól, a tartozékokon élő jobbágysok summás összeírásáról, illetve, hogy a várban zsoldosokat is tartottak 1521-ben.¹⁷ Csókakőnek a számadások szerint két malma volt, egy egykereű, amelyet néha *Iwankanak* neveznek és egy kétkereű, beszélő névvel illetett *Kettewsmalom* nevezetű.¹⁸ Pontos helyük sajnos nem derül ki, csak az, hogy Csörgő faluhoz tartoznak. Mindemellett az urbáriumok és a panaszjegyzőkönyvek tudósítanak olyan életképekről is, miszerint az uradalom jobbágysait falvanként milyen sérelmek érték a gazdatisztnak való terménybeszolgáltatáskor, jószágok, földek, erdők adás-vételekor, erdők és szántóföldek bérbeadásánál, illetve milyen és mennyi „ajándékkal” (csirkével, kacsával, sajttal, vajjal) tartoztak, ha például Berényi Bársony Boldizsár gazdatiszt lányának volt a menyegzője.¹⁹ Egy 1528-as urbárium a várban tartott fegyvereket és lőszereket is felsorolja, külön kiemelve azt is, hogy például a 29 szakállas puskából 4 db törött volt.²⁰ És végül — de nem utolsó sorban —, természetesen ezek a források tükrözik legjobban, hogy az egyes falvakban milyen gabonákat, zöldségeket termesztettek, milyen élelmiszereket állítottak elő helyben, mit tudtak a jobbágysok maguknak is megtermelni.

2. kép

Csókakő várára vonatkozó írott források típusai és megoszlása

A források utolsó, hatodik csoportjába azokat az egyéb okleveleket soroltam, amik egyrészt kimaradtak az eddigiekből — ilyenek a kézbesítő-jelentő, kerestető-átíró oklevelek vagy a tanúsítványok —, másrészt meglehetősen különös információkat tartalmaznak, mint például az az 1473-ban keletkezett oklevél, amelyben Mátyás király a prelátsússal, bárókkal és nemesekkel egyetemben ránézésre 12 évesnek becsüli, és ezáltal nagykorúsítja a csókakői várnagy által bemutatott Rozgonyi Osvát fia Osvátot.²¹ Egy másik hasonló érdekesség az az 1510-ben kelt magánlevél, amelyben Bakócz Tamás súlyos lábfájásra panaszkodik.²²

Legvégül azt a forrástípust kell megemlítenem, amivel sajnos nem rendelkezem, ez pedig a vár beosztására, egykori funkcionális térbeosztására vonatkozó várfelosztó oklevél, ami a régész számára is a legértékesebb középkori forrás egy várra vonatkozóan. Véleményem szerint a hiánynak két lehetséges oka van: 1. a család kezén levő más várak száma annyira jelentős volt,²³ hogy nem volt létfontosságú számukra egy váron való huzakodás — noha tudjuk, hogy itt nem a pusztá birtoklason volt a hangsúly, hanem a váruraladalomból befolyó jövedelmek feletti rendelkezési jogon; 2. a Rozgonyiak oklevelekkel bizonyítható polgárháború alatti huza-vonája ellenére a vár — szinte²⁴ — végig egy kézben volt, életében végig ifj. Jánoséban, halála után pedig a János-fiakéban. Noha ellentmondani látszik ennek, hogy az idézések sokszor falusi kúriájában érik utol ifj. Jánost, aki a kor — úgy tűnik — általános szokása szerint nem várában élt, bár a csókakői vár kényelmes, a régészeti emlékek szerint jól kiépített volt, és nem is fekszik annyira megközelíthetetlen magasságban. Ennek miértjéről azonban sajnos nem maradt fenn írott forrás, be kell érni a történészek és a régészek ezirányú hipotéziseivel.

Most pedig áttérve a tanulmány második nagyobb egységére, be szeretném mutatni, hogy milyen adatokat nyerhetünk egy átlagos várról egy kiválasztott, adott időszakban, és mennyire jellemző egy-egy forrástípus egy-egy korra.

A vár történetének csak rövid szakasza játszódtott az Árpád-korban. Pontos építési idejét nem ismerjük és a hiteles írott források is szűken állnak rendelkezésre ebből a korszakból, ezért csak az állítható biztosan, hogy Csókakő vára az Árpád-kor végén, valamikor a XIII. század második felében vagy utolsó harmadában épülhetett.²⁵ Ezt a feltételezést támasztják alá a régészeti kutatás során nyert adatok is,²⁶ azaz a felső vár északi részén 1998-ban feltárt öregtorony, ami a korai várakban mintegy mentsvárként funkcionált. Ehhez csatlakozott egy lakófunkciót betöltő palotaszárny, illetve az ettől délre eső várudvar, közepén a mindennapi élethez elengedhetetlenül szükséges ívóvíz nyelésére készített ciszternával. A vár XIII. századi életének bizonyítéka többek között egy itt talált aranyozott bronz kereszt is.²⁷

Szent István király idejében a Vértes hegység is része lett a megyeszervezetnek. A király a Szabolcs vezértől leszármazó Csáknak és utódainak hagyta meg a területet, kivéve a Komáromból Bánhidán és Bicskén át Buda felé vezető főút környékét. A Vértes déli lejtőjén építette fel Csák az első várát, Csákvárat.²⁸ Talán az addigra romos állapotba került egykori római erőd, Floriana megmaradt falainak a felhasználásával. Az Árpád-kor folyamán kb. 50 falu volt részben vagy egészben

a nemzetség kezén, de ugyanennyire tehető a pusztává vált és név szerint nem ismert falvak száma is. Az itteni falvak bizonyosan átvészelték a tatárjárást is, az erdő sűrűje nyújthatott védelmet a síkvidékekről idemenekült népességnek is. Valószínűleg az országnak a tatárjárás pusztításait követő újjáépítési és erősítési munkálataihoz kell kötnünk Csókakő vár felépítését is, ekkor ugyanis valóságos védőgyűrű jön létre a Csákok központi területe körül Oroszlánkő, Gesztes, Vitány és talán Gerencsérvár megépítésével.²⁹ A vár, pontosabban az alatta fekvő faluhely első említése ugyanis 1299-ből származik, amikor is a már álló vár tövében osztozkodik egymással a Csák nemzetség trencsényi és dudari ága.³⁰ A meglehetősen bonyolultnak tűnő adásvételi szerződés többek között arról szól, hogy Csák nembeli Márk fia István fiai: Péter és István, illetve Protáz fiai: Gyárfás és István és ugyanezen István fiai: Csák és Benedek, valamint a család harmadik ága, Sándor fiai: Csák és János osztozkodnak a család egyik tagjának, Mihály *comes* fia Istvánnak a halálával örökösödés útján rájuk szállt dudari és berényi birtokokon. Ennek keretében érvénytelenítik a korábbi adásvételi szerződéseket, kivéve azt, „mely szerint Márk fia István, testvéreitől Sándortól és Konrádtól, Gyárfástól Protáz fiától, Sándortól Dénes fiától megvette Csókakőhegyét az alatta levő faluval és várral együtt, mely a Csókahegy nyugoti oldalán áll.”³¹

Karácsonyi János 1300 körülre teszi a vár eladásának idejét, az építést pedig értelemszerűen az eladó félhez, a dudari ághoz kapcsolja.³² Károly János viszont a várat megvevő István testvéreit, vagy atyjukat, Márkot tartja az építetőnek, ez utóbbit Csák Ugrin esztergomi érsek és testvére, Miklós csanádi ispán valamelyik unokájának tartja.³³

Az új uralkodó valószínűleg felismerte a vár stratégiai kulcsszerepét, illetve a tartományurakkal folytatott harcok óvatosságra inthették, ezért 1326-ban I. Károly elcserélte Tolna megyei Nyék és Dombó váraiért a trencsényi ágba tartozó Csák nembeli István fia Istvánnal a Veszprém megyében fekvő Bátorok és Csesznek, valamint a Fejér megyei Csókakő és Gesztes várakat, ezzel jelentős, összefüggő királyi birtoktömböt hozván létre.³⁴ 1327. október 28-án a várat már királyi kézen találjuk, amidőn I. Károly Mór falut cseréli el Csanád egri püspök Heves megyei Goruld birtokává és a hídvégi vámmal, Mórt pedig *ad castrum nostri Chokaku* csatolja.³⁵

Csókakő története az Anjou korban gyakorlatilag Csór nembeli Gönyűi Magnus Péter fia Tamás várnagyságával fémjelezhető, aki 1328. szeptember 21-től 1355. március 18-ig bírta ezt a tisztséget és tulajdonképpen ezzel a *honorral* kezdte meg a felemelkedését.³⁶ 1328-ból van egy másik említésünk is, Magyar Pál, akit — az egyik oklevéltár szerint — csak ebben az évben találunk meg a várnagyok listáján, egy I. Károly és Frigyes német császár között Bruck an der Leitha-nál kötött békeszerződés kapcsán, ahol a tanúsorban ő az utolsó felsorolt jelenlevő tisztségviselő.³⁷ Ez az adat azonban kételkedésre ad okot, ugyanis az idézett békeszerződés eredetijéről készült fotón a harminckét tanúként felsorolt országnagy közül a szintén utolsóként felsorolt Tamás csókakői várnagy nevével találkozunk.³⁸ Ez az oklevél az első csókakői várnagy személye körüli félreértések tisztázása mellett más szempontból is fontos nekünk, ugyanis abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Csór nembeli Gönyűi Tamás pecsétjét is megismerhetjük, az tudniillik fenn-

maradt a már említett oklevélen.³⁹ (3. kép) A sok egybeesés azonban felveti azt a kérdést, hogy nem két, ugyanazon az oklevélen szereplő várnagyról van-e szó, akik közül csak az egyik volt Csókakő várnagya? A kérdést Engel Pálnak és Lővei Pálnak az említett oklevél pecsétjeiről írt összefoglaló tanulmánya oldotta meg, itt ugyanis világosan látható (a különálló pecsétek mellett), hogy Magyar Pál neve mellett a *castellanus de Gymus* titulus áll,⁴⁰ így csak egy szerencsétlen tévedés kapcsán került bele Magyar Pál neve a Csókakő történetét tárgyaló művekbe.⁴¹

Amint arra már utaltam, Csókakő Anjou-kori történetéről — azaz királyi *honorbirtok* korszakáról — nem sokat tudni, a legtöbb fennmaradt írott forrás főleg a várat és az ekkoriban kialakuló és állandósuló birtoktestet igazgató királyi tisztségviselőkről, a várnagyokról és alvárnagyaikról szól, mindenekelőtt ezek neveire és a részükre tett különböző cím- és birtokadományokra, változatos gazdasági ügyleteikre vonatkozóan. Mivel jelen dolgozatban nem kívánok Csór nembeli Gönyűi Tamással részletesen foglalkozni, a teljesség igénye nélkül sorolok fel — mintegy szemléltetve az általa befutott karriert — néhány részére tett adományt, illetve más jellegű birtokszerzéseit.

Csór nembeli Gönyűi Tamás szerencsecsillaga rövid idő alatt emelkedett fel. Első várnagysága éppen a csókakői volt 1328-tól, ezt követte a szomszédos gesztesi vár igazgatásának a megszerzése 1331-ben. Az előbbi két várhoz közeli, és a vértesi királyi vadászatok során kiemelkedő szerepet betöltő tatai vár várnagyságát ugyan nem kapta meg, viszont az ottani Szent Péter templom melletti kúriába és malomhelybe beiktatta a győri káptalan I. Károly parancsára. 1330-ban cserével szerzett birtokot Vereben, 1331-ben I. Károly adományba ad neki egy esztergomi palotát, ami mellett más esztergomi házakat is előrkített magának még ugyanabban az évben. 1332-ben Borkútban vesz egy szőlőt, 1333-ban I. Károly Tamásnak adományozza a magszakadás miatt a koronára háramlott Bodrog megyei Csente és Valkó megyei Pordány birtokokat. Ugyanez évben Gönyűi Tamás zálogba vette egy familiárisának Esztergom megyei birtokát Zsadányban, valamint ekkor írták magukra Pető nevű testvérével együtt a Nógrád megyei Gedében fekvő birtokrészeket, amelyeket az ellenük elkövetett károkért kaptak ellenszolgáltatásul bizonyos fóti nemesektől. 1335-ben a csatai nemesek zálogosítottak el bizonyos birtokokat Tamásnak, 1336-ban a csallóközi Pókaföldét, rá egy évre, 1337-ben a Szerém megyei Csukuta és Mikola adományát szerzi meg. Valószínűleg ezek a Szerém megyei birtokszerzések is szerepet játszottak pályafutásának következő állomásának, az 1338-ban elnyert zólyomi, turóci és lipóti ispánságnak a megszerzésében. 1340-ben egy birtokper során süttöi birtoka szomszédosának, Mocsi Apród István fia András jószágainak egyharmadát kapja meg. 1341-ben Hannus esztergomi polgár utódai elégitik ki Tamás követeléseit egy szőlővel, illetve a Bodrog megyei Aranyan *possessiot* vette zálogba 50 aranyforintért. 1349-ben és 1350-ben az ország keleti részén is feltűnik, mint kőrösi és rojcsai ispán, 1351-ben pedig feljebb lépve a ranglétrán erdélyi vajdaként és szolnoki ispánként találkozunk vele. Élete utolsó éveit — tisztségeit tekintve is — újra a királyi udvar közelében töltötte: 1353 és 1358 között ajtónálló-

3. kép
Csór nembeli Gönyűi
Tamás címere, 1328
(Nyáry 1886. 63.)

mester, 1354-ben pedig óbudai várnagy, valószínűleg a királyné szolgálatában.⁴²

Tamás alvárnagyáról is van egy adatunk, akit Máténak hívtak és 1339. november 30-án⁴³ mint királyi kiküldött ember járt el a királyi vadászok ügyében.

Csór nembeli Gönyői Tamás 1358-ban bekövetkezett halála után nem tudni, ki volt a várnagy. Engel Pál kutatásai szerint 1376-ban egyesítették a csókakői várnagyi tisztséget a fejéri ispáni címmel,⁴⁴ Gönyői Tamás fia János személyében, aki *honorként* birtokolta a csókakői váruradalmat, ami ekkorra már igencsak tekintélyes birtoktestet alkotott az ország szívében, közel a *medium regni*hez. Nem teljesen világos, hogy az apja által befutott nagy karrierre való tekintettel miért nem Gönyői János követte Gönyői Tamást a csókakői várnagyságban. I. Károly talán attól tartott, hogy így túl nagy területi hatalom összpontosulna János kezében, hiszen 1360 és 1379 között ő volt a győri, komáromi és bakonyi ispán, ez utóbbi által bírva a cseszneki, a gesztesi és a vitányi várnagyságot, emellett pedig 1361 és 1374 között királyi ajtónállómester is volt.⁴⁵ Működéséről sajnos semmit nem tudunk, csak a leváltásának időpontját ismerjük. Nagy Lajos király ugyanis az 1379. február 12-én kiadott, Győr, Komárom, Fejér, Bakony és Vértes megye nemeseinek címzett levelében tudatja, hogy ezentúl Himfi Benedeknek, az említett megyék új ispánjának tartoznak engedelmeskedni Csókakő, Gesztes, Vitány és Csesznek várnépei.⁴⁶ Himfi Benedek is nagy karriert befutott, elismert országnagy volt, és szintén *honorként* bírta Csókakőt. Úgy tűnik, csak úgy, mint Gönyői János, ő is élete utolsó tisztségéig kapta meg a fejéri, győri, bakonyi és komáromi ispánságot, ezekkel együtt pedig a csókakői, gesztesi, vitányi várnagyságot.⁴⁷ Az ő működéséről sincs semmilyen adatunk, viszont bátorkodom felvetni, hogy az írásos források hiánya arra utalhat, hogy várnagyságuk alatt mindennemű összetűzés vagy hatalmaskodás nélkül, békésen éltek a jobbágyság és a várnépek a vár birtokain.

A Himfi Benedek 1380-ban bekövetkezett halála és az 1387 közötti időszakból nincsen adatunk a királyi várnagyokról. 1387 végén említik ismét a fejéri ispánt és csókakői várnagyot, név szerint Sárói Péter fia Lászlót, aki Hrussó várát kapja adományba Zsigmond királytól,⁴⁸ amit hamarosan Keve várára cserél vissza.⁴⁹ Sárói László 1390-ig fejéri ispán, és mivel a két tisztség 1376 óta együtt járt, valószínűleg a csókakői várnagyságot is eddig bírta.

1390 és 1397 között ismét nincs adatunk a csókakői várnagyról, noha tudjuk, hogy Jolsvai Leusták volt a fejéri ispán és a nádor, címzéseiből azonban hiányzik a *castellanus de Chokakew* titulus. Ugyanez érvényes Bebek Detrére 1397 és 1398 között, aki a fejéri ispánság mellett szintén viselte a nádori címet. Az előbbi évtizedeket tekintve az tűnik logikusnak, hogy a mindenkori fejéri ispán volt egyben a csókakői vár várnagya is. Igen valószínű, hogy a nádori tisztséggel járó feladataik mellett nem jutott már idejük a Csókakő körüli ügyek intézésére, ezért vagy mást neveztek ki maguk helyett, vagy ha mégis ők viselték a várnagyi címet, alvárnagyaikat bízták meg a feladat ellátásával — erről azonban nem maradtak fenn írott emlékek, így csak a hipotézisek szintjén tudok mozogni.

Mivel a XIV. századból kevés említése maradt fenn a várnak — azok is általában Gönyői Tamás titulusaként —, feltételezem, hogy a váruradalom kiépítése békében zajlott, a vár életében pedig ez a szakasz a gyarapodást és a konfliktusmen-

tes hétköznapi életet jelzi. Némileg ellentmond ennek az a tény, hogy a régészeti kutatások során alig kerültek elő a XIV. századra datálható emlékek. A királyi kézre kerülés nem járt nagyobb építkezésekkel, csupán a várudvar déli felének bővítése, azaz szabályos négyzetes alaprajzi formára való kiépítése történt meg. Egy korábbi udvari akna törmelékkal való feltöltése és padlóval való lefedése utal az 1300–1330 közötti nem túl jelentős építészeti átalakításokra, amelyeket a feltáró régész, Hatvázi Gábor Csór nembeli Gönyői Tamás itteni tartózkodásához próbál kötni.⁵⁰

Homályban marad továbbá a várnak a királyi vadászatokkal kapcsolatos szerepe is, hiszen a Vértes ekkor királyi erdőispánság volt, Csókakő pedig királyi vár, viszont nem tudunk egyetlen olyan írott forrásról sem, amely arról tanúskodna, hogy a király egy-egy vadászat során néha megszállt volna itt a kíséretével — szemben Gencsérrel és Gesztessel vagy a későbbiekben Tatával.

Végül, amint arról már szó volt, a Csókakő várához tartozó kiszolgáló falvak megszervezése és a várhoz való csatolása is még I. Károly birtoklása alatt történhetett meg, létrehozván ezzel itt is az egész országban egyre több helyen megjelenő várudalmat. Az egyes falvaknak az uradalomhoz csatolása illetve birtokadománya idejét is oklevelekből ismerjük.

A Csákok trencsényi és dudari ága közötti osztozkodást tartalmazó, már említett 1323-as oklevélben is szerepelnek olyan települések, amelyek a későbbiekben rendszeresen és állandóan Csókakő vár tartozékaiként jelennek meg. Berény, Igar, Vaja, Zámoly és Kér tehát a Csákok törzsbirtokaiként kerültek Csókakő tartozékai közé.⁵¹ Mór 1327 októberében, míg Vereb 1330 júliusában került a vár birtokai közé, mindkettő cserével.⁵² Sárkány nem tudni mikor lett várbirtok, viszont bizonyos, hogy Zsigmond király idején az volt, hiszen a király eladományozza.⁵³ A csókakői várudalmat alkotó falvokról és megyén belüli elhelyezkedésükről ebben a tanulmányban nincsen módomban írni, de a várhoz való elhelyezkedésük és az utakhoz, domborzati jelenségekhez való viszonyuk szemléltetéséhez a mellékelt térképek nyújtanak segítséget.⁵⁴ (4. kép)

Összefoglalásképpen elmondható, hogy az írott források egyes típusainak előfordulása és mennyisége a magyar középkori történelem századai során nem egyenletes. A birtokokat is felsoroló adománylevelek mindig jelen vannak, a gazdasági iratok az uradalmak új, összetettebb igazgatási rendszerének meghonosodásakor, a középkor végén és az újkor hajnalán szaporodnak meg, míg az írott források és Csókakő vár kapcsolatának a szemléltetésére kiválasztott Anjou-korra az akkor virágzó, centralizált közigazgatási rendszerre, a *honor*-rendszerre és az ahhoz kapcsolódó kiszolgáló apparátus szereplőire, a királyi várnagyokra nyerhetünk fontos adatokat. Annak ellenére, hogy sokszor éltem az „erről sajnos nem maradtak fenn írott források” kifejezéssel, nem szabad megfeledkezni azokról sem, amik viszont szerencsésen fennmaradtak, hiszen ezek nélkül még ennyit sem tudnánk a várnak erről a korszakáról. Különösen a Magyar Pál csókakői várnagysága körüli félreértések mutatnak rá, hogy mennyire fontos az írott és a képi források együttes, alapos tanulmányozása, beleértve ebbe a napjainkban keletkező „írott forrásokat” is.

Csókakő vár birtokai (Engel P.: Magyarország a középkor végén CD alapján) A térképet Szilágyi Krisztián Antal készítette.

JEGYZETEK

- ¹ Jelen tanulmány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelem szakán 2005-ben leadott és megvédett A várak szerepe a középkori Magyarországon. Csókakő vár története és mindennapi élete a középkorban című szakdolgozatomnak a vár birtoklás- és politikatörténetével foglalkozó Anjou-kori részét fedi le, apróbb változtatásokkal. Itt ragadom meg az alkalmat, hogy megköszönjem témavezetőmnek, Rácz Györgynek, bírálóimnak Horváth Richárdnak és Pálosfalvi Tamásnak, Solymosi Lászlónak, valamint Schmidtayer Richárdnak előrevívó tanácsait és észrevételeiket, Szilágyi Krisztián Antalnak pedig a térképek elkészítését.
- ² A tanulmány ezen része 2006. május 27-en hangzott el Győrben a Castrum Bene Egyesület 12. Vándorgyűlésén Vár – uradalom – hatalom. A Rozgonyiak várbirtoklása a Vértesben címmel.
- ³ Vö. az 1. Diagrammal
- ⁴ DL 12306 – 1430. szeptember 15.
- ⁵ DL 14600 – 1453. január 24., DL 14623 – 1453. február 2.
- ⁶ DL 15421 – 1459. december 8.
- ⁷ DL 14625 – 1461. június 17. 1461. november 30., DL 15601 – 1461. július 21.
- ⁸ Pálosfalvi 2003.
- ⁹ Itt előadótársam, Schmidtayer Richárdnak az ELTE-BTK Történelem szakán 2005-ben megvédett Vértes vidéke három várának (Gesztés, Vitány, Gerencsér) története a középkorban című szakdolgozatára gondolok.
- ¹⁰ Pálosfalvi 2003.
- ¹¹ A Rozgonyi család genealógiáját ld. Keresztes 1926, illetve újabban Engel 2001. Básztyely nem. Az itt említett személyekre: Básztyely nem 2. tábla, Rozgonyi (Miklós ága). A monyorosi és a csicsvai-csókakői ágat a továbbiakban Pálosfalvi 2003. 899. 7. sz. jegyzetet követve ifj. Jánosnak és János-fiaknak nevezem.
- ¹² Kubinyi 1973. 7. ; Wertner 1907. 14.
- ¹³ Újlaki Miklós dunántúli tevékenységére bővebben: Kubinyi 1973, Horváth 2002. Legújabban: Mészáros 2005, 330–339.
- ¹⁴ DL 13967, ill. DL 88893 – 1446. szeptember 21.
- ¹⁵ DL 14118 – 1447. október 4. Az oklevelet teljes szövegében közli Károly 1896–1904. III. Oklevéltár LXXXIII. Regesztát hoz Bártfai 1938. 193.
- ¹⁶ A Csókakő vár uradalmáról fennmaradt gazdasági számadások és urbáriumok külön tanulmányt érdemlő részletes feldolgozását a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Multidiszciplináris Doktori Iskolájának Történelem doktori programja keretében dolgozom fel.
- ¹⁷ DL 25634 – 1521. szeptember 21.
- ¹⁸ DL 26141 – 1500–1520
- ¹⁹ „Item ratione victualium ad nupcias filatoris sui per singulas duas sessiones pullum unum, anserem unum, formagium unum, butirum unius mezzel ad XXVIII sessiones computantes exegerat dominus Barson pullos XIII, anseres XIII, formagia XIII et butirum pintis III” UeC Fasc. 4. No. 41. 4. v.
- ²⁰ UeC Fasc. 4. No. 41. 1. r.
- ²¹ DL 17508 – 1473. november 18.
- ²² DL 25534 – 1510. október 4.
- ²³ Zsigmond uralkodásának utolsó évéből, 1437 végéről maradt fenn egy várjegyzék, amelyben szerepel az összes fontosabb királyi vár és azok birtokosai. Ebből tűnik ki, mekkora hatalom összpontosult akkor a Rozgonyiak kezében: Rozgonyi István temesi ispán bírta *pro honore* Tata, Gesztés, Vitány és Essegvár várait, magánszemélyként élethossziglani adományként pedig Csókakő várát. Ezen kívül familiárisa, Bátfai István kezén találjuk *pro honore* Döbrököz és Pata várait, míg Rozgonyi János kezén Budát, Rozgonyi István pozsonyi ispán hatalmában pedig Pozsonyt, Komáromot, Újvárat, Detrekőt, Éleskőt, Korlátkőt és Szepesvárvárát. A király 24 várából tehát 12+2-t a Rozgonyiak bírtak *pro honore*, Csókakőt élethossziglan, a Simon-ághoz tartozó Rozgonyi Péter egri püspök pedig számos királyi és királynéi birtokot és javadalmat birtokolt zálogjogon. (Engel 1977, 197–199.)
- ²⁴ Szakdolgozatom megírása idején még azon a véleményen voltam, hogy a várat végig ifj. János tartotta a kezében, újabb források ismeretében és újraértelmezve az adatokat azonban arra jutottam, hogy 1443–1446 között valószínűleg tényleg nem volt benn a várban ifj. János, az viszont még mindig kérdéses, hogy a János-fiak, vagy Újlaki Miklós, vagy a várat korábban elfoglaló két várnagy uralta ténylegesen Csókakőt.
- ²⁵ A Kárpát-medence számos vitatott korú vára esetében nem áll rendelkezésre Árpád-kori oklevél, azonban ilyenkor is van lehetőség a továbblépésre a kutatás számára, más jellegű források segítségével hívása által.
- ²⁶ A dolgozatban szereplő, a vár régészeti feltárásából származó információkat a Béni–Fülöp–Hatházi 1999-ből vettem.

- ²⁷ Béni-Fülöp-Hatházi 1999, 30–33.
- ²⁸ A magyarok korai történetéről szóló krónikáink említik a Csákok őseként számon tartott Szabolcs vezért és az általa emelt nemzetségi központot, Csákvárat. A korai krónikás adatokkal azonban meglehetősen óvatosan és kritikusan ajánlott bánni, ezért itt nem is foglalkozom velük részletesen.
- ²⁹ Gerencsérvárat csak a XV. században említik először, de maga a birtok már a XIII. században a Csákok kezén volt.
- ³⁰ „(littera) ... *super collacione montis Chokakw vocati per eosdem nobiles, videlicet Alexandrum et Corardum filios Marci, Gervasium, predictum Alexandrum filium Dionysii ipsi magistro Stephano filio Marci facta confecta et emanata fuissent, quemquidem montem prenominati nobiles cum loco ville sub eadem monte et castro a parte occidentali adiacente eisdem filii Stephani vendicionis titulo coram ipso capitulo assignassent et vendidissent fore sopita et penitus cassata et ubicunque ac coram quovis iudice eadem si forte temporis in processu exhibita fierent, excepto facto castri seu montis predicti viribus omnino (...) caritura reliquissent.*” DL 1630 – Az oklevél egy 1323. július 28-án kelt átirásban maradt fenn. HO VI. 451. Károly 1896–1904. III. Oklevéltár LXXX. Az adatot idézi már Karácsonyi (1900–1904) 1995, 354., Fügedi 1977, 119. is.
- ³¹ Károly 1893, 23. Károly 1896–1904. III. 546. Megjegyzendő, hogy Károly János műve írása során nem foglalkozott részletesebben genealógiával, így a Csák nemzetség általa közölt leszármazási tábláját a kutatás sokban módosította. Legújabbban: Engel 2001. Csák nem 3. Dudari ág ill. Csák nem 6. Trencséni ág 1. tábla
- ³² Karácsonyi (1900–1904) 1995, 326–327.
- ³³ „... Csókakő várát nem Róbert Károly, hanem a Csákok építették, és pedig vagy az azt megvevő Istvánnak testvérei, vagy atyjuk Márk, ki Ugrin érsek és a végrendelkező Miklós valamelyik fiának volt fia. Építették pedig a XIII. század második felében.” (Károly 1893, 25.) Nem teljesen világos, hogy Ugrin érsek az iménti mondatban miért szerepel, illetve a családon belüli leszármazásokban milyen szerepet tulajdonít neki Károly, hiszen a cölöbátus miatt — elvileg — nem lehetett Ugrin érseknek unokája.
- ³⁴ „I. Károly király a *Chak*-nembeli István fiaitól, Pétertől és Istvántól csereképen átveszi *Chokaku*, *Keztus*, *Batorku* és *Cheznuk* nevű váraikat [itt következik a hozzájuk tartozó birtokok és falvak név szerinti felsorolása] és értük, a szavatossági biztosítékkal, nekik és örököseiknek *Dumbo* és *Nyek* királyi várait adja a hozzájuk tartozó birtokokkal és falvakkal.” Veszpr. Reg. 172. DF 201040 – 1383. május 16-i átirásban. Anjou X. 566. Az adatot ismeri Horváth 2002, 10. is.
- ³⁵ DL 105234. Anjou XI. 507. Fejér VIII/3. 199. Károly 1896–1904. IV. Oklevéltár LXIV.
- ³⁶ Engel 1996, II. 87. 1327–1358. Csór nembeli Gönyői Tamásra már korán felfigyelt a kutatás, pályafutásáról még a múlt század végén készült egy kisebb tanulmány Pór Antal tollából (Pór 1890). Ebben a szerző a királytól elnyert és más úton szerzett birtokok és címek felsorolása mellett részletesen tárgyalja Csór nembeli Gönyői Tamás diplomáciai küldetéseit is, melyeket kezdetben I. Károly, majd az ő halála után Nagy Lajos mellett töltött be, mint András herceg, illetve Erzsébet anyakirályné kísérfője a nápolyi hadjáratot megelőző itáliai követjárások és látogatások során.
- ³⁷ „*Paulus Magyar castellanus de Csokaku*”. (Fejér VIII/7 210.) Valószínűleg erre az adatra utalhat NácZ József is, aki az első ismert csókakői várnagyként *Mager (Magyar) Pál*-t jelöli meg, forrását azonban sajnos nem tüntette fel, a Magyar Pálra vonatkozó egyéb hivatkozásaiban pedig semmi utalást nem találtam arra, hogy az említett férfiú valaha is viselhette ezt a címet. (NácZ 1899, 147.) Nagy valószínűséggel NácZ József Károly János munkájából dolgozhatott, ugyanis annak első kiadása 1893-ból származik, és Fejérre hivatkozva ő is Magyar Pált jelöli meg Csókakő első várnagyaként, külön kiemelve feleségének Gersei Nádasdy Margitnak kalandos, de ugyanakkor tragikus fiúsításának történetét. (Károly 1893, 30–31.)
- ³⁸ „*Thomas castellanus de Chokaku*”. DF 257972. Anjou XII. 423. 221–227. Engel Pál és Lővei Pál közlik az oklevél összes eddig megjelent kiadását. Engel–Lővei 1998, 141. Legújabbban Köblös–Süttő–Szende 2000. 96–105. közölte a békeszerződés fotóját illetve magyar fordítását, náluk már szintén a helyes titulusok szerepelnek.
- ³⁹ Vö az 1. képpel. (Engel–Lővei 1998, 146.) A pecsét természetes színű viasz pecsétfészekben (27x25 mm) kerek, természetes színű pecsét (átm.: 16 mm). Mezejében sisakból növő, szettárt szárnyú, jobbra néző madár (Nyáry A. szerint sas, Csoma J. szerint griff). A keretben majuszikulás körirat, a Nyáry Albert által közölt rajz alapján kiegészítve: +S • TOME D' [CHOKAKV] • - *Sigillum Tome de Chokaku*. A pecsét közlése képpel együtt: Nyári 1886, 63; Csoma 1904, 67 [1209]. A pecsét méretei alapján a szerzők által felállított három csoportból a legalacsonyabb státuszúak csoportjába tartozik (22–32 mm-es pecsétátmérő), azaz az egyszerű királyi várnagyok közé. Itt tehát Tamás még nem tartozott a király kedvelt emberei közé.
- ⁴⁰ Engel–Lővei 1998, 146. 29 (30) sorszám alatt szerepel Magyar Pál, míg 31 (32) sorszám alatt Gönyői Tamás.
- ⁴¹ Engel Pál Archontológiájában — helyesen — Magyar Pál (1322–1357) csak mint gimesi várnagy (1322–1345), tárnoknagy (1324–1326) és kincstartó szerepel (1340). Engel 1996. II. 153.

- ⁴² A Gönyői Tamásra vonatkozó adatok részletes hivatkozását ld. Engel 1996. I. 12, 48, 150, 200, 215, 244, 253, 257, 296, 317, 379.
- ⁴³ DL 4081. Anjou XXIII. 720. Engel 2001 — az adat csak a mű CD-változatán szerepel, a könyvben még nem.
- ⁴⁴ Engel 1996. I. 127. 1328 és 1376 között ugyanis a fejéri ispánság a tolnai ispánsággal volt egyesítve.
- ⁴⁵ Gönyői János tisztségeire ld. Engel 1996. I. 102, 133, 141, 294, 317, 462.
- ⁴⁶ DL 101919. Az oklevél bizonyos részleteit Engel Pál közölte. Engel (1982) 2003, 87. Teljes közlése: Szovák 1989. 17.
- ⁴⁷ Himfi Benedek tisztségeire ld. Engel 1996. I. 102, 127, 133, 141, 296, 317, 462. és Engel 1996. II. 100. Egy 1379. szeptember 16-án kelt oklevél szerint a várhoz közeli Csákvár honorbirtokosa is ő volt. (DL 47979)
- ⁴⁸ DL 7324 – 1387. november 19. ZsO. I. 289
- ⁴⁹ DL 30302 – 1388. április 17. ZsO. I. 502. DL 65807 – 1388. május 1. Balassa 178. sz., ZsO. I. 526.
- ⁵⁰ Béni-Fülöp-Hatházi 1999, 39–40.
- ⁵¹ Ld. a 21. sz. jegyzetet!
- ⁵² Móra ld. a 26. sz. jegyzetet, Verebre: AO II. 495. – 1330. június 28. Fejér IV/3. 40. – 1330. július 8. Az oklevelet közli Károly 1896–1904. V. Oklevéltár, XLIV.
- ⁵³ DL 89749 – 1415. április 15. ZsO V. 513. Fejér X/3. 64, Fejér X/6. 635.
- ⁵⁴ Vö. a 2. térképpel

OKLEVÉLTÁRAK

ANJOU	Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore Regum Andegavensium illustrantia. Főszerk.: Kristó Gyula. Budapest-Szeged, 1990–2002.
AO	Anjoukori Okmánytár. Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk.: Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula. I–VII. Budapest, 1878–1920. (Monumenta Hungariae Historica I. Okmánytárak.)
BALASSA	A Balassa család levéltára 1193–1526. Fekete Nagy Antal kézirata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette: Borsa Iván. Budapest, 1990.
BÁRTFAI	1938. Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Budapest, 1938.
DL-DF	A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. DL-DF 4.2. Készült a Magyar Országos Levéltárban 1874–2003 között a Mohács előtti gyűjteményekhez készült levéltári segédletek elektronikus feldolgozásával. Szerk.: Ráczy György. CD-ROM adatbázis. Budapest, 2003.
FEJÉR	Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Buda, 1829–1844.
HO	Hazai Okmánytár. Codex Diplomaticus patrius. I–VIII. Kiadják: Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly, Ipolyi Arnold, Véghely Dezső. Győr-Budapest, 1865–1891.
IVÁNYI	1910. Iványi Béla: Bártfa szabad királyi város levéltára. 1319–1526. I. Budapest, 1910.
VESZPR. REG.	Kumorovitz L. Bernát: Veszprémi regeszták (1301–1387). Budapest, 1953.
ZALA	Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula. I–II. Budapest, 1886–1890.
ZSO	Zsigmondkori Oklevéltár. Összeállította: Mályusz Elemér I–II. Budapest, 1951–1958. III–IV. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: Borsa Iván. Budapest, 1993–2001.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BÉNI Kornél – DR. FÜLÖP Gyula – DR. HATHÁZI Gábor

- 1999 A 700 éves Csókakő. Szerk.: Béni Kornél. Írták: Béni Kornél, Dr. Fülöp Gyula, Dr. Hatházi Gábor. Csókakő Község Önkormányzata, 1999.

CSOMA József

- 1904 Magyar nemzeti címerek. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1904.

ENGEL Pál

- 1977 Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 83.) Budapest, 1977.
- (1981) 2003 A honor. A magyarországi feudális birtokformák kérdéséhez. (Történelmi Szemle 24 (1981) 1–2.) In: Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerkesztette: Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 73–100.
- (1982) 2003 Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. (Századok, 116 (1982) 880–922.) In: Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerkesztette: Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 101–161.
- (1995) 2003 A Magyarországi birtokszerkezet átalakulása a Zsigmond korban. Öt északkeleti megye példája. (In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk.: Koszta László. Szeged, 1995. 141–159.) In: Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerkesztette: Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 451–471.
- 1996 Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Budapest, 1996.
- 2001 Magyarország világi archontológiája (1301–1457). Középkori magyar genealogia. CD-ROM adatbázis. Budapest, 2001.
- 2002 Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. Szerk.: Engel Pál-MTA-TTI. CD-ROM adatbázis. Budapest, 2002.

ENGEL Pál – LÓVEI Pál

- 1998 Sokpecsétes oklevelek 1323-ból és 1328-ból. In: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 1998. (Művészettörténet-Műemlékvédelem X.) 133–148.

FITZ Jenő

- 1965 Csókakő vára. István Király Múzeum Közleményei B. sorozat 1. szám. Székesfehérvár, 1965.

FÜGEDI Erik

- 1977 Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 82.) Budapest, 1977.

GYÖRFFY György

- Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Budapest, 1963–1998.

HORVÁTH Richárd

- 2002 Várak és politika a középkori Veszprém megyében. Értekezés a doktori fokozat megszerzése érdekében a történelem tudományában. Debrecen, 2002.

KARÁCSONYI János

- (1900–1904) 1995 A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Budapest, 1900–1904. [reprint: Budapest, 1995.]

KÁROLY János

- 1893 Csókakő vára és várbirtokai. A fejevármegyei és Székesfehérvár városi történelmi és régészeti egylet évkönyve 1893. évre. Székesfehérvár, 1893.

KÁROLY János

1896–1904 Fejér vármegye története. I–V. Székesfehérvár, 1896–1904.

KERESZTES Kálmán

1926 A Rozgonyiak. Turul 40 (1926) 19–27. Tábla: 20–21.

KÖBLÖS József – SÜTTŐ Szilárd – SZENDE Katalin

2000 Magyar békeszerződések 1000–1526. Pápa, 2000.

KUBINYI András

1973 A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához. In: Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 4. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1973. 3–44.

MÉSZÁROS Orsolya

2005 Szigliget várának története a középkorban. In: Fons XII (2005/3) 299–377.

NÁCZ József

1899 A Vértes vidékének történelmi emlékei. Arch. Közl. XXII. (1899) 118–202.

NYÁRI Albert

1886 A heraldika vezérfonala. Budapest, 1886.

PÁLOSFALVI Tamás

2003 A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444). Századok 137 (2003/4) 897–928.

PÓR Antal

1890 Csór Tamás. Királyi főajtónálló, lipitói és kőrsői főispán, csókakői, gesztesi és óbudai várnagy. Különlenyomat az Erdélyi Muzeum-Egylet Bölcsélet-, nyelv- és történettudományi szakosztályainak Kiadványaiból. Kolozsvár, 1890.

SZABÓ Elemér

1930 Csókakői vár története. Írta: Károly János. Székesfehérvár, 1930.

SZOVÁK Kornél

1989 A győri ferences őrség (custodia) XIV. századi történetéhez. In: Levéltári Szemle 39. (1989) 3. 11–17.

WERTNER Mór

1907 Újlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez. Déva, 1907.

THE FORTRESS OF CSÓKAKŐ IN THE WRITTEN SOURCES WITH SPECIAL REGARD TO THE ANJOU AGE*

The objective of this article is to introduce those types of written sources that are available in higher numbers when studying a medieval fortress and to demonstrate such sources through the example of the Csókakő fortress. There are six major types of sources: 1. Deeds of gift and registration; 2. Litigious deeds; 3. Estate dividing deeds; 4. Documents of violent acts; 5. Records of socage, accounts and registers; 6. Other deeds. The second part of the paper looks into the types of the deeds and their value as historical sources concentrating to a specific period of the fortress i.e. the Anjou Age which provide valuable data especially about the bailiffs of the royal *honor* system of estates and the development process of the domains. This investigation – aided by a visual source – managed to rectify a mistake of the former literature concerning the identity of one of the bailiffs – Magyar Pál.

* This paper is an updated part of my thesis submitted to the Faculty of History of the Pázmány Péter Catholic University in 2005 under the title: "The Role of the Fortresses in the Medieval Hungary. The History and Everyday Life of the Fortress of Csókakő in the Middle Ages". Let me offer my gratitude to my Consultant Ráczy György for his invaluable help and to the members of my examination committee: Horváth Richárd, Pálosfalvi Tamás, Solymosi László and Schmidt Mayer Richárd for their useful advices and comments as well as to Szilágyi Krisztián Antal for preparing the maps.

Zsófia Bocsi

BURG CSÓKAKŐ IM SPIEGEL DER SCHRIFTLICHEN QUELLEN, MIT BESONDEREM AUGENMERK AUF DIE ANJOU-ZEIT *

Zielsetzung dieses Beitrages ist eine allgemeine Schilderung derjenigen schriftlichen Quellen, die bei der Erforschung mittelalterlicher Burgen jeweils in grösserer Zahl vorkommen können, des weiteren die Erörterung derer mit Hilfe des Beispiels einer konkreten Burg, Csókakő. Auf diese Weise konnten sechs grössere Quellengruppen auseinandergehalten werden: 1. Donations- und Amtseinsatzungs-Investitur-Urkunden 2. Prozess-Urkunden 3. Gut aufteilende Urkunden, 4. Urkunden von Machtherlichkeiten 5. Urbarien, Rechenschaft, wirtschaftliche Zählungen. 6. Anderweitige Urkunden. Im zweiten grösseren Teil werden die auf eine konkrete Periode der Burg, die Anjou-Zeit bezogenen Urkundentypen vorgestellt und ihr Quellenwert behandelt, welche vor allem bezüglich der Vögte des königlichen *honor* Gutssystems und des Entstehungsprozesses des Gutswesens wertvolle Beiträge liefern. Im Rahmen dessen- auch eine Bildquelle zu Hilfe nehmend -, gelingt ein früheres, in die Fachliteratur Eingang gefundenes Missverständnis zu klären bezüglich einer Person, Pál Magyar, von der angenommen wurde, er sei einer der Vögte von Csókakő gewesen.

* Hiesige Studie deckt den Burgbesitz und Politikgeschichte in der Anjou-Zeit behandelnden Abschnitt meiner an der Fakultät Geschichte der Péter Pázmány Katholischen Universität 2005 eingereichten und verteidigten Abschlussarbeit mit dem Titel: Die Rolle der Burgen im mittelalterlichen Ungarn. Die Geschichte und Alltagsleben von der Burg Csókakő im Mittelalter, mit kleineren Modifizierungen ab. Hiermit möchte ich die Gelegenheit ergreifen, meinen Dank an meinen Themenbetreuer György Ráczy, meine Begutachter Richard Horváth, Tamás Pálosfalvi, László Solymosi, sowie an Richard Schmidt Mayer für ihre weiterführenden Ratschläge und Bemerkungen, an Antal Krisztián Szilágyi für den Kartenbeitrag aussprechen.

Zsófia Bocsi